

Wybrane przejawy radykalizmu Polonii i Polaków poza granicami kraju w walce z hierarchią społeczną i polityczną

Paweł Malendowicz

Tematem niniejszego opracowania są przejawy radykalizmu Polaków (lub obcokrajowców pochodzenia polskiego) mieszkających poza granicami kraju (lub poza ziemiami polskimi), w kwestii walki z władzą, formami przywództwa oraz hierarchią społeczną i polityczną. Celem artykułu jest usystematyzowanie wybranych przejawów wspomnianej aktywności. Z uwagi na rozległy obszar badawczy w rozprawie wymieniono tylko wybrane, zdaniem autora najistotniejsze przykłady walki z hierarchią społeczną i polityczną, funkcjonującą w systemach społecznych, politycznych i kulturowych oraz w poszczególnych państwach. Przywództwo, jako kategoria funkcjonująca w ramach społecznej, kulturowej i politycznej praktyki, jest z zasady negowane przez anarchizm, jako myśl i ruch polityczny. Anarchizm [gr. *an-* przeczenie, *arche-* władza, zasada] jest poglądem, którego nadrzędną ideą jest wolność rozumiana jako wartość najwyższa. Dlatego też istota anarchizmu polega na uznaniu całkowitej i nieskrępowanej wolności pojedynczej jednostki i dobrowolnie powstałych, w każdej chwili mogących rozwiązać się grup ludzkich, które nie są związane żadną formą przymusu¹. Postulat bezwzględnej swobody wyraża się w sprzeciwie wobec wszelkich narzuconych form przymusu: politycznego, ideologicznego czy fizycznego. Jest to wolność zarówno od zewnętrznych ograniczeń, jak i wolność do tego, czego zabraniają tradycyjne struktury społeczne i państwo.

Za prekursorów anarchizmu uznaje się myślicieli z XIX i początku XX w.: Pierre-Josepha Proudhona (1809–1865), Michaiła Bakunina (1814–1876), Piotra Kropotkina (1842–1921), także Georgesa Sorela (1847–1922) i Lwa Tołstoja

¹ L. Kulczycki, *Anarchizm w obecnym ruchu społeczno-politycznym w Rosji*, Warszawa 1907, s. 4.

(1928–1910). Do polskich teoretyków „myśli libertarnej” w pewnych okresach ich życia należy zaliczyć: Edwarda Abramowskiego (1868–1918), Jana Wacława Machajskiego (1866 lub 1867–1926), Józefa Zielińskiego (1883–1927) i Augustyna Wróblewskiego (dokładne i pewne daty życia nie zostały ustalone). Szczególnie bliskie anarchizmowi były także poglądy Williama Godwina oraz indywidualizm Maxa Stirnera, a i we wcześniejszych okresach historii odnaleźć można elementy myśli anarchistycznej.

Dla charakterystyki antyautorytarnej działalności Polaków istotne są poglądy prekursorów anarchizmu na Polskę i naród polski.

Kontakty z Polakami we Francji utrzymywał Pierre Joseph Proudhon, uchodzący za „ojca anarchizmu”. Twierdził on, że współczesne mu stosunki kapitalistyczne są sprzeczne z elementarną zasadą wolności. Pozostają w niezgodzie również z pojmowaniem przez niego sprawiedliwości. Był zwolennikiem indywidualizmu w stosunkach międzyludzkich².

Proudhon, który był Francuzem, nie miał najlepszego zdania o Polsce i Polakach. Twierdził, że „Historia Polski przedstawia długi okres wrznię i niepokoju; najważniejszą dla Polaków sprawą zawsze jest, czy główne ognisko panslawizmu będzie w Warszawie czy w Moskwie. (...) Co do wymazania Polski z listy państw, wyznaję, że choć ta żałowana tragedia wzrusza mnie, choć uważam Kościuszkę za największego obywatela tego wieku, nie mam nic do zarzucenia faktowi, który stał się koniecznym i został dokonany w sposób właściwy”³.

Nawet Karol Marks w polemice z Proudhonem w kwestii jego poglądów na temat Polaków, uznał, go za „cynicznego kretyna”⁴.

Przeciwieństwo myśli Proudhona stanowią poglądy Michaiła Bakunina. Uważał on, że prawdziwa wolność może zostać zrealizowana tylko w społeczeństwie i przez społeczeństwo. Dzięki temu jednostka może sobie uświadomić swoją prawdziwą wolność⁵. Bakunin aktywnie współpracował z Polakami na emigracji. Przed wybuchem powstania na ziemiach polskich w 1863 roku bezowocnie pomagał w jego przygotowaniach. Dla poparcia idei polskiego powstania próbował nawet zjednać Szwedów w Kopenhadze⁶.

W wypowiedziach innych anarchistów temat Polski i Polaków nie stanowi zagadnienia istotnego i dominującego. Znaczącą rolę odegrali natomiast Polacy, w poglądach których anarchizm stanowił w pewnych okresach życia istotny element i którzy działali w krajach Europy Zachodniej. Niektórzy z nich, a zwłaszcza Jan Wacław Machajski, wpływali nie tylko na życie polityczne emigracji

² Zob.: P.J. Proudhon, *Wybór pism*, t. 1–2, Warszawa 1974.

³ Cyt. za: Z. Markiewicz, *Proudhon a Polska*, [w:] *Spotkania polsko-francuskie*, Kraków 1975, s. 216.

⁴ K. Marks, *Nędza filozofii. Odpowiedź na „Filozofię nędzy” p. Proudhona*, Warszawa 1948, s. 53.

⁵ Zob.: M. Bakunin, *Pisma wybrane*, t. 1–2, Warszawa 1965.

⁶ Por. K. Świerczyński, *Michał Bakunin. Życiorys*, Warszawa 1933, s. 1–32.

polskiej i Polaków zamieszkujących ziemie polskie, ale także na politykę państw zaborczych.

Polakiem, którego działalność wywarła piętno na przedstawicielach polskiej myśli politycznej i nawet znalazła miejsce w amerykańskich badaniach nad historią myśli politycznej⁷, był Jan Waclaw Machajski. Urodził się 27 grudnia 1866 r. w Busku lub w 1867 r. w Pińczowie. Uczęszczał do gimnazjum w Kielcach, gdzie zaprzyjaźnił się z Stefanem Żeromskim. Pomimo prób studiów jednak nie ukończył. Po okresie udziału w organizacjach narodowych zbliżył się do ruchu socjalistycznego. W 1891 r. został skazany na 8 dni aresztu i wydalony z Austro-Węgier za przemyt nielegalnej literatury, a rok później za podobne przestępstwo został skazany na 3 lata więzienia i 5 lat zesłania. Znalazł się w Wiljujsku, gdzie rozpoczął działalność pisarską pod pseudonimem A. Wolskij i poznał grono oddanych mu osób. Po powrocie z zesłania założył tajną organizację Zmowa Robotnicza, za co został skazany na 6 lat więzienia. Udało mu się jednak zbiec do Genewy. Następnie przebywał w Petersburgu, na terenie Galicji i ponownie w Szwajcarii. Mieszkał w Krakowie, gdzie z Maxem Nomadem (Maxem Nachtem) utworzył na krótko ponownie Zmowę Robotniczą. W Zakopanem został ujęty, a zgodnie z oskarżeniem o zabójstwo rosyjskiego żandarma w 1892 r. mógł po ekstradycji do Rosji zostać skazany na śmierć. Wówczas wstawiły się za nim redakcje gazet i osoby publiczne (Roman Dmowski, Stefan Żeromski, Augustyn Wróblewski). Sąd skazał go na 2 tygodnie aresztu i wydalenie. Od 1911 r. Machajski mieszkał w Paryżu, nie angażując się w działalność polityczną. Dopiero w 1917 r. powrócił do Rosji. W Moskwie mieszkał do 1926 r.⁸

Osią poglądów Jana Waclawa Machajskiego była negacja inteligencji jako warstwy społecznej przenikającej do ruchu rewolucyjnego w celu przejścia kierownictwa nad jego walką o społeczne wyzwolenie, a w konsekwencji i całym proletariatem. Aktywność inteligencji stała w opinii Machajskiego na przeszkodzie ku realizacji osiągnięcia ideału wolności⁹.

Znaczącym polskim anarchosyndykalistą działającym poza ziemiami polskimi był Józef Zieliński. Nie stworzył on nigdy systemu opartego o wnikliwą analizę pozwalającą na krytykę podstawowych atrybutów współczesnych mu systemów politycznych i państw. Jego teoria zasadza się na ogólnej negacji istniejących

⁷ Por. P. Avrich, *The Russian anarchists*, Princeton 1980, s. 102–111, 198–201 i 236.

⁸ Por. S. Dzikowski, *Nota biograficzna*, [w:] J.W. Machajski, *Religia socjalistyczna a walka robotnicza*, Zielona Góra 1997, s. 3–4; S. Pigoń, *Mile życia drobiazgi*, Warszawa 1964, s. 351; L. Hass, *Nowe dane o środowisku rodzinnym Jana Waclawa Machajskiego*, „Z Pola Walki” 1974, nr 1, s. 335–337; D. Zych, *Jan Waclaw Machajski (zagadnienia biografii)*, [w:] *Historia i kultura. Studia z dziejów polskiej myśli kulturalnej*, pod red. Andrzeja Mencwela, t. 2, Warszawa 1991, s. 159–186.

⁹ Zob.: J.W. Machajski, *Bilans burżuazyjnej rewolucji rosyjskiej*, Genewa 1909, [w:] *Anarchizm i anarchiści na ziemiach polskich do 1914 roku*, zebrał i oprac. H. Rappaport, Warszawa 1981; idem, *Religia socjalistyczna a walka robotnicza*, Genewa 1909, [w:] *Ibidem*, s. 253.

stosunków i obszernym opracowaniu taktyki walki syndykatów robotniczych. Wizja przyszłych stosunków społecznych została przez niego potraktowana nader ogólnikowo¹⁰.

Józef Zieliński urodził się 18 marca 1883 r. w Piotrkowie. Studiował na Uniwersytecie Warszawskim, ale za udział w manifestacji został wydalony z uczelni. W latach 1884–1888 prowadził działalność oświatową. Następnie wraz z rodziną wyjechał do Paryża, gdzie ponownie studiował. Po ukończeniu studiów prowadził praktykę lekarską. Na przełomie stuleci jego poglądy chyliły się już ku syndykalizmowi, choć członkiem PPS był do końca 1900 r. W ramach licznych stowarzyszeń polskich prowadził aktywną działalność kulturalną i polityczną oraz działalność publicystyczną. Do Polski powrócił w 1920 r. Pracował w Ministerstwie Pracy i Opieki Społecznej, gdzie stworzył referat higieny pracy, której poświęcił też działalność pisarską. Po oddaleniu się od anarchizmu ponownie wstąpił do PPS¹¹.

Kolejnym Polakiem działającym poza ziemiami polskimi był Edward Abramowski. Jego poglądy stanowią swoistą mieszaninę idei socjalistycznych, kooperatywizmu i anarchizmu. Urodził się 17 sierpnia 1868 r. w Stefaninie na Ukrainie. Studiował m.in. na uniwersytecie w Genewie. Był członkiem Związku Zagranicznego Socjalistów Polskich. Po okresie pobytu w Szwajcarii w latach 1893–1897, gdzie prowadził pracę naukową, powrócił do Warszawy, kontynuując działalność twórczą i zainteresowania psychologią. Od 1898 r. organizował tzw. ruch etyków, a później pracował na rzecz ruchu oświatowego. W jego poglądach nastąpiło wówczas zbliżenie do myśli bezpaństwowej. W 1915 r. objął Katedrę Psychologii na Uniwersytecie Warszawskim. Umarł 21 czerwca 1918 r.¹²

Konglomerat ideowy Abramowskiego, z głównym jego elementem w postaci kooperatywizmu, dotyczy koncepcji tzw. Związków Przyjaźni opierających się na okazywaniu sobie przez ich członków pomocy wzajemnej. Ich ustrój miał być oparty na swobodnych zrzeszeniach wytwórców, cechujących się wolnością pracy. Związki miały być dobrowolne, a ich celem miało być zaspokajanie wspólnych potrzeb¹³.

Mniejsze znaczenie dla rozwoju polskiego anarchizmu miał Augustyn Wróblewski, który część życia spędził w Paryżu. Określił on swoje poglądy jako swo-

¹⁰ Zob.: J. Zieliński, *Czy w Polsce anarchizm ma rację bytu?*, Paryż 1906; idem, *Obludny socjalizm*, Paryż 1902; idem, *Bojowe robotnicze związki zawodowe*, Paryż 1906; idem, *Strajk powszechny*, Paryż 1914.

¹¹ Por. L. Krzywicki, *Parę słów o dr. J. Zielińskim*, [w:] J. Zieliński, *Higiena pracy*, Warszawa 1929, s. V–XV.

¹² Por. *Nota biograficzna*, [w:] E. Abramowski, *Metafizyka doświadczalna i inne pisma*, Warszawa 1980, s. LVI–LVII; L. Hass, *Masoneria polska XX wieku. Losy, loże, ludzie*, Warszawa 1933, s. 161–162.

¹³ Zob.: E. Abramowski, *Pisma. Pierwsze zbiorowe wydanie dzieł treści filozoficznej i społecznej*, t. 1–4, Warszawa 1924–1928.

istą mieszaninę socjalizmu i anarchizmu. Reprezentowane przez niego idee bliższe były myśli anarchokomunistycznej Piotra Kropotkina i pacyfistycznej Lwa Tołstoja¹⁴.

W sprzeciwie wobec hierarchii społecznej i politycznej osobną kategorię badawczą stanowi ruch libertarny. Choć wymienieni wyżej myśliciele zaangażowani byli również w działania skierowane przeciwko władzy w ogóle, to jednak formy i przejawy ich aktywności nie są tożsame z głównym nurtem działalności ruchu anarchistycznego. Przełom XIX i XX w. to „epoka sztyletu i dynamitu”. Z rąk anarchistów ginęli wówczas urzędnicy państwowi, stróże bezpieczeństwa i porządku publicznego. Antypaństwowcy mordowali polityków, królów, premierów i prezydentów. W zamachach organizowanych przez anarchistów tej epoki zginęli m.in.: prezydent Francji Sadi Carnot w 1894 r., premier Hiszpanii Camoras De Castillo w 1897 r., cesarzowa austriacka Elżbieta w 1898 r., król Włoch Umberto w 1900 r., prezydent Stanów Zjednoczonych William McKinley w 1901 r. i drugi premier Hiszpanii Jose Canelajas w 1912 r.¹⁵

Niechlubną kartę w dziejach Polaków lub obcokrajowców polskiego pochodzenia stanowi ich udział w tych zdarzeniach.

W latach 70. XIX w. w Rosji rozszalała się fala terroru indywidualnego zapoczątkowana przykładem Wierzy Zasulicz, która strzeliła do Fiodora Trepowa – naczelnika miasta Petersburg. Skutkiem strzału było ciężkie zranienie Trepowa. Sąd Przysięgły uniewinnił Zasulicz, co było zachętą do organizowania następnych zamachów. Jednym z nich był zamach na cara Aleksandra II przeprowadzony w 1880 r. w Paryżu przez polskiego emigranta Antoniego Berezowskiego. Skazany został za to na dożywotnie galery¹⁶.

Kolejny zamach na cara Aleksandra II zorganizowali ludzie z kręgu „Narodnej Woli”. Zamach miał miejsce w Petersburgu 1 marca 1881 r. W przejeżdżającego ulicą przy Kanale Jekaterynińskim cara rzucono bombą. Uszkodziła ona jednak tylko pojazd Aleksandra II. Po chwili bombę rzucił drugi spiskowiec, którym był Polak – Ignacy Hryniewiecki. Car zmarł w godzinę po tym w Pałacu Zimowym. Ciężko ranny zamachowiec umarł również tego samego dnia w szpitalu. Po akcji nastąpiły liczne aresztowania i procesy, w wyniku których zapadło sześć wyroków śmierci. „Carobójców” stracono w kwietniu 1881 r. na Placu Siemionowskim w Petersburgu. Warto zaznaczyć, że egzekucja, która była wynikiem za-

¹⁴ Zob.: A. Wróblewski, *Listopadówka. 29 listopada*, Kraków 1911; idem, *Manifest człowieczeństwa*, Kraków 1912; *Zeznania dra Augustyna Wróblewskiego przed trybunałem sędziów przysięgłych w Krakowie, 15 listopada 1912 (Co to jest anarchizm)*, [w:] *Anarchizm i anarchiści...*, op. cit.; idem, *Czerwona religia*, Paryż 1911; idem, *13 października (30 września). Sprawa religij*, Wilno 1910; idem, *Krzywdy. Szkice psychologiczne*, Kraków 1913.

¹⁵ Por. B.W. Tuchman, *The proud tower. A portrait of the world before the war 1890–1914*, New York 1966.

¹⁶ W. Kołodziej, *Działalność anarchistów w Rosji w latach 1905–1907*, Warszawa 1988, s. 63–64.

bójstwa cara Aleksandra II przez Polaka, była zarazem ostatnią publiczną egzekucją przeprowadzoną w Rosji carskiej¹⁷.

Zabójstwa przywódców państw, polityków, czy szerzej osób zajmujących wysokie pozycje w hierarchii społecznej i politycznej nie były cechą charakteryzującą tylko ówczesną Rosję. Nie tylko w Rosji i nie tylko do rosyjskich polityków strzelali Polacy i osoby polskiego pochodzenia. Dwadzieścia lat od zamachu na cara Aleksandra II miało miejsce zdarzenie, które odmieniło życie polityczne, system prawa i wymiar sprawiedliwości oraz stosunki społeczne panujące w Stanach Zjednoczonych. *Spiritus movens* tego wydarzenia był potomek polskich emigrantów do Ameryki – Leon Czołgosz¹⁸.

Urodził się w Stanach Zjednoczonych wkrótce po tym, kiedy jego rodzice przyjechali do Ameryki. Miał siedmioro rodzeństwa. Wraz z rodziną mieszkał na niewielkiej farmie w Ohio. W 1900 roku 28-letni Czołgosz zafascynował się wydarzeniem, które miało miejsce w tym czasie we Włoszech. Wydarzeniem tym był zamach na króla Włoch Umberta przeprowadzony przez Gaetano Bresciego – włoskiego anarchistę mieszkającego w Stanach Zjednoczonych. Podobno nawet Czołgosz posiadał wycinek z gazety na temat owego zamachu, który to brał ze sobą na noc do łóżka, jako rzecz najcenniejszą. Warto wspomnieć też o zdarzeniach wcześniejszych, o tym, że młody Leon uchodził za dziecko bardziej skłonne do rozmyślań niż inne, a nawet za intelektualistę. Kiedy po strajku w fabryce, w której pracował, w wieku 20 lat został zwolniony, stał się człowiekiem zamkniętym w sobie, zerwał z Kościołem katolickim i zainteresował się radykalizmem politycznym. Wstąpił nawet do kółka polskich robotników, gdzie brał udział w dyskusjach o socjalizmie i anarchizmie. Uczęszczał także na spotkania anarchistów w Chicago i Cleveland. W 1898 r. przeszedł poważną chorobę. Spotykał się np. z Emmą Goldman i Emilem Schillingiem. Ten ostatni podejrzewał go o działalność prowokatorską. Ogłosił to we wrześniu 1901 r. w jednym z pism, pisząc o dziwnie zachowującym się Polaku, który może być prowokatorem, co z resztą prawdą nie było. Kilka dni później Leon Czołgosz udał się do Bufflo, gdzie strzelił do prezydenta Stanów Zjednoczonych – Williama McKinleya. Zmarł on 8 dni później, a jego następcą został Theodore Roosevelt. Czołgosz powiedział później: „McKinley wędrował po kraju, krzycząc o dobrobycie, gdy w rzeczywistości nie było żadnego dobrobytu dla biednego człowieka”. Uznał też: „Nie uważam, że powinniśmy mieć jakichś władców. Należy ich zabijać (...). Znam innych ludzi, którzy tak jak ja są przekonani, że byłoby dobrze zabić prezydenta i nie mieć żadnych władców (...)”. Kilka miesięcy później Theodore Roosevelt powiedział orędując do Kongresu: „Anarchizm jest zbrodnią

¹⁷ Ibidem, s. 67–68.

¹⁸ Zamieszczone tu informacje o Leonie Czołgoszu oraz przytoczone cytaty na podstawie przedruku rozdziału książki B.W. Tuchman, tytuł jak wyżej, wydanego przez Oficynę Wydawniczą Bractwa Trojka z Poznania, pt. *Idea i czyn. Anarchiści: 1890–1914*, s. 63–66 [b.d.w.].

przeciwko całej ludzkości i cała ludzkość powinna zespolić się przeciw anarchi-
stom”. Przeciwno takim jak skazany na śmierć Czołgosz.

Nie tylko jednak Leon Czołgosz przeszedł do historii radykalnych ruchów politycznych jako Polak – zamachowiec. Również w czasach współczesnych dochodziło do aktów, w wyniku których ginęli ludzie z rąk fanatycznych radykałów. Jednym z nich był Theodore John Kaczynski¹⁹, którego dziadkowie przybyli do Stanów Zjednoczonych pod koniec XIX w. w celach zarobkowych. Ted urodził się 22 maja 1942 r. w Evergreen Park koło Chicago. Dzieciństwo spędził w mieście Lombard. Już jako młody chłopiec wyróżniał się niezwykłymi zdolnościami intelektualnymi. W wieku 16 lat został stypendystą Uniwersytetu Harvarda, w którym studiował matematykę. Następnie pisał rozprawę doktorską na Uniwersytecie Michigan w Ann Arbor. W 1967 r. rozpoczął pracę na Uniwersytecie Berkeley w Kalifornii. Już wtedy jednak Kaczynski nie akceptował funkcjonowania w ramach naukowo-technicznego establishmentu. W dwa lata później zrezygnował z pracy akademickiej, a w jakiś czas potem zamieszkał w niewielkiej chacie nieopodal miasteczka Lincoln w stanie Montana.

Żyjąc jako outsider, Kaczynski kształtował swoje antycywilizacyjne i antytechnologiczne poglądy. Swoim stylem życia i poprzez zdarzenia, które miały miejsce później, sprzeciwiał się elitom władzy, medialnemu monopolowi i biznesowi. Akty dokonane przez Teda Kaczynskiego według Remigiusza Okraski miały na celu wyeliminowanie przedstawicieli tych elit, jak również przygotowanie warunków do rozpropagowania antytechnologicznych idei.

25 maja 1978 r. ładunek wybuchowy wysłany w paczce do pewnego profesora jednego z amerykańskich uniwersytetów ranił pracownika tejże uczelni. Po kolejnych zamachach dokonanych na amerykańskich uczelniach i liniach lotniczych FBI nadało sprawcy przydomek Unabomber (od *University* i *Airlines*). W jednym z kolejnych zamachów 11 grudnia 1985 r. zginął biznesmen handlujący komputerami Hugh Scrutton. 10 grudnia 1994 r. w wyniku eksplozji stracił życie Thomas Mosser, pracownik firmy reklamowej. 24 kwietnia 1995 r. zginął przewodniczący Kalifornijskiego Stowarzyszenia Leśnego, członek lobby zajmującego się eksploatacją lasów. W tym samym roku Unabomber przesłał do redakcji „The New York Times” i *The Washington Post* swój manifest *The Industrial Society and its Future*. Manifest został opublikowany w „The Washington Post”. Jego treść rozpoznał brat Teda – David, za sprawą którego Unabomber został ujęty w kwietniu 1996 r. W śledztwo, które trwało 18 miesięcy, było zaangażowanych ponad 150 agentów policyjnych i niespełna 80 naukowców. Kosztowało ponad 50 milionów dolarów. W 1997 roku Theodore Kaczynski został skazany na dożywotnie więzienie.

¹⁹ Zamieszczone tu informacje o Tedzie Kaczynskim pochodzą z: R. Okraska, *Powrót generała Ludda*, [w:] T. Kaczynski, *Spoleczeństwo przemysłowe i jego przyszłość. Manifest wojownika*, Mielec 2003, s. 7–26.

Interesujący dla tematu jest też fakt, że dokonując zamachów w odległych miejscach Ted sypiał w hotelach, meldując się pod polsko brzmiącym nazwiskiem jako Conrad Korzeniowski.

Piętno jakie odcisnął on na współczesnej nauce, w tym przede wszystkim kryminalistyce (sposoby i formy prowadzenia dochodzeń) i historii myśli społecznej (nowe inspiracje dla luddyzmu, anarchizmu, w tym głównie ekoanarchizmu, prymitywizmu), a także na najnowszej historii społecznej owocuje po dzień dzisiejszy. Dla przykładu Wydawnictwo „Inny Świat” z Mielca (wydawca jednej z najbardziej poczytnych gazet anarchistycznych o tym samym tytule) wydało drukiem w 2003 roku jego manifest pt. *Spoleczeństwo przemysłowe i jego przyszłość*. Redaktor wydawnictwa pisał w korespondencji elektronicznej do autora: „(...) na Kaczynskiego powołują się głównie @prymitywiści, a rzadko kiedy anarchiści czystej postaci (jeśli takowi istnieją :-). Warto zauważyć też to, iż anarchizm na przełomie XIX i XX w. wierzył w postęp, twierdzono, iż dzięki np. automatyzacji w fabrykach, dojdzie do całkowitego wyzwolenia społeczeństwa od pracy. Dziś raczej anarchiści stoją w opozycji do postępu, bardziej są wrażliwi na sprawy środowiska naturalnego etc., co jednak nie znaczy, że wszyscy anarchiści chcą zniszczenia całej cywilizacji przemysłowej, tak jak @prymitywiści. Nie uważam, iż wyeliminowanie kilku osób odpowiedzialnych za jakiś tam stan rzeczy cokolwiek zmieni. Takie działania nie mają głębszego sensu, bo na miejscu usuniętych pojawią się kolejni i kolejni (...). Historia uczy nas tego doskonale. Niemniej nigdy nie dowiemy się, co tak naprawdę popycha ludzi do takich, a nie innych czynów. Nie wiemy tak naprawdę, dlaczego Unabomber postanowił wysłać bomby, dlaczego tym, a nie innym ludziom etc.”²⁰.

W dniu 20 marca 2004 r. kanał Discovery Channel w cyklu „The FBI files” wyemitował program pt. „Unabomber”. Program przedstawiał tok śledztwa zakończony ujęciem Unabombera. W dniu 8 kwietnia 2004 r. program pierwszy Telewizji Polskiej wyemitował amerykański film sensacyjny pt. „Unabomber” w reżyserii Jona Purdego. To tylko niektóre przykłady publikacji o nim. Artykuły o Unabomberze ukazały się także w wielu polskich czasopismach i w kilku portalach internetowych.

Polacy mieszkający w Europie Zachodniej także tworzyli struktury antypaństwowe, libertarne. Jedną z takich grup byli polscy anarchiści mieszkający w Niemczech. W 1995 r. zgłosili oni chęć przystąpienia do polskiej Federacji Anarchistycznej²¹. Od tej pory występowali pod nazwą „Grupa z Werl” lub „Sekcja Polonijna Federacji Anarchistycznej”. Jeszcze w tym samym roku „Grupa z Werl” – „Freidenkerbuna” nawiązała kontakt z niemieckimi anarchosyndykalistami,

²⁰ List elektroniczny Krawata (Wydawnictwo Inny Świat z Mielca) do autora, przesłany 29 stycznia 2005 roku (imię i nazwisko w zbiorach autora).

²¹ *Sekcja Polonijna F.A. w Niemczech!*, „Biuletyn Informacyjny Federacji Anarchistycznej” ok. 1995, nr 4, s. 2 [b.d.w.].

skupionymi w Freie ArbeiterInnen Union. Wspólnie z nimi przygotowywała akcje propagandowe²².

Po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej nastąpiło zjawisko masowych wyjazdów Polaków do państw, które otworzyły swoje granice dla nowych krajów członkowskich. Do tych państw wyjeżdżali także młodzi mieszkańcy naszego kraju. Jak się okazało, nie tylko w celach zarobkowych. W 2005 r. autor odbył rozmowę z jednym z młodych mieszkańców Grudziądza, przedstawicielem młodzieży subkulturowej, który wyjechał do Wielkiej Brytanii, gdzie zamieszkał na tzw. *squacie*. *Squat* (ang.: usiąść, przycupnąć, kucać, mieszkać na dziko) to opuszczony budynek, miejsce spotkań lub zamieszkania młodzieży kontestującej zastaną rzeczywistość kulturową i polityczną. Rozmówca autora był uczestnikiem subkultury punk. Subkultura ta powstała w połowie lat 70. XX w. właśnie w Wielkiej Brytanii i Stanach Zjednoczonych. Podstawą ideologii tej grupy było założenie, że świat jest zły i wcześniej czy później ulegnie zagładzie. Nie ma w nim miejsca dla młodzieży i nie ma sensu tworzyć utopijnych programów. Nie jest to głęboka ideologia, ale tkwi w niej dramat młodego pokolenia, beznadziejność i głęboka frustracja młodych ludzi²³. Punkci sprzeciwiali się władzy, przywódcom i wszelkim hierarchiom. Uczestnicy tej subkultury, będąc współcześnie w fazie schyłkowej swego istnienia, działają obecnie na „marginesie marginesu” życia społecznego.

Wśród tych, którzy udali się do innych krajów Europy w celach zarobkowych, byli także anarchiści. Przykład jednego z nich doskonale ilustruje anarchistyczny indywidualizm i niechęć do „szefów”, do przywództwa. Jest to przykład Radosława Sawickiego z Chojnic, który podjął pracę w hurtowni Tesco Distribution w Dublinie w Irlandii. Z jego inicjatywy w dniu 23 lipca 2005 r. w formie organizacyjnej powstał tam protest przeciwko wykorzystywaniu Polaków i nieuczciwemu ich traktowaniu. W oświadczeniu wydanym w tym dniu stwierdzono: „W dniu dzisiejszym w Dublinie powołany został Komitet Obrony Robotników Agencyjnych TESCO. Komitet powstał w reakcji na zwolnienie z pracy (...) dwóch Polaków (...), którzy zaprotestowali przeciwko ciągłemu podnoszeniu dziennej normy i głośno krytykowali sposób rekrutacji pracowników przez TESCO; niekorzystne dla robotników wielomiesięczne „podnajmowanie” tychże (...) zamiast kontraktów. Bezpośrednią przyczyną zwolnienia Polaków były artykuły w polskiej prasie, które opisywały konflikt pomiędzy pracownikami agencyjnymi i kadrą menedżerską w TESCO Distribution w Dublinie”²⁴.

²² M. Gilge, *Werl*, „Biuletyn Informacyjny Federacji Anarchistycznej”, ok. 1995, nr 5, s. 1 [b.d.w.].

²³ T. Sołtysiak, *Młodzież o podkulturach*, Bydgoszcz 1993, s. 36–37.

²⁴ Oświadczenie Komitetu Obrony Robotników Agencyjnych TESCO, Dublin 23 lipca 2005 roku, przysłane do autora pocztą elektroniczną przez R. Sawickiego.

Komitet zapowiedział też zorganizowanie protestu i zagroził nagłośnieniem tej sprawy na forum publicznym, wezwaniem do strajku załogi Tesco Distribution i blokadą hurtowni²⁵.

Inicjator Komitetu pochodzi z Chojnic. Urodził się w 1977 r. Jest działaczem anarchistycznym, ekologicznym, uczestnikiem subkultury punk, wegetarianinem, założycielem i prezesem Stowarzyszenia Ekologiczno-Kulturalnego „Wspólna Ziemia”. Jest też poetą i prozaikiem²⁶. Motywy jego działalności w Wielkiej Brytanii doskonale wyjaśnia fragment wiersza jego autorstwa:

Aktywne działanie w służbie prawdy

Rozślawi twe imię

I będą cię wychwalać

Dzieci twych dzieci

Żyjące w szczęśliwym świecie

Zbudowanym twą pracą

*Amen*²⁷

W okresie transformacji politycznej w Polsce w latach 90. XX w. i na początku XXI w. polscy anarchiści uczestniczyli też w działalności libertarnych struktur międzynarodowych. Ich działania dotyczyły jednak krajowego i raczej lokalnego forum. Jest to jednak kolejny przejaw aktywności Polaków na forum międzynarodowym w kwestii walki z szeroko rozumianym przywództwem.

12 działaczy z Krakowa należało do związku Industrial Workers of the World²⁸, od 1912 r. nazywanego „związkiem łobli”²⁹. Jak twierdził jeden z działaczy tej organizacji, „IWW nigdy (...) nie obnosił etykiety anarchosyndykalistycznej”. Według statutu przekonania polityczne są prywatną sprawą członków związku. Jednoczyć ich miała „wola prowadzenia ciągłej i bezkompromisowej walki klas tam, gdzie jest największa szansa odniesienia zwycięstwa – w miejscu pracy”. Wspomniany członek, założyciel Regionalnego Komitetu Organizacyjnego IWW w Polsce, uznał: „Dla mnie osobiście, działanie w Związku (...) przywraca wreszcie anarchizmowi jego społeczny, zdecydowanie antykapitalistyczny charakter, oraz daje nadzieję na wyjście z <<getta>>, w którym ruch anarchistyczny w Polsce, z różnych przyczyn, ugrzązł na długie lata”³⁰.

²⁵ Ibidem.

²⁶ R. Sawicki, *Zamiast dekadentyzmu. Poezja i bunt 1994–2000*, Chojnice 2003, s. 46.

²⁷ Ibidem, s. 5.

²⁸ *Industrial Workers of the World* (Pracownicy Przemysłowi Świata) to międzynarodowy związek założony w 1905 roku przez Billa Haywooda w Stanach Zjednoczonych.

²⁹ Geneza nazwy tkwi w 1912 r., kiedy kucharz (z pochodzenia Chińczyk) przygotowywał potrawy dla strajkujących budowniczych linii kolejowej w Kanadzie. Nie potrafiąc odróżnić osób z IWW od łamistrajków, pytał każdego: „Are you IWW?”, co w jego miernej angielszczyźnie brzmiało: „Aj łobli łobli?”. H. Karwacki, *Historia i dzień dzisiejszy Industrial Workers of the World*, „Inny Świat” 1998, nr 10, s. 20.

³⁰ Ibidem.

Innym przejawem aktywności polskich anarchistów na forum międzynarodowym może być przykład sekcji Federacji Anarchistycznej – Białostok, która w 2001 r. w Québec wspólnie z przedstawicielami 20 organizacji z całego świata podpisała się pod deklaracją International Anarchist Communist pt. „Against Capitalist Globalization”³¹.

Z kolei nieznaną i zapewne efemeryczną Anarcho-Komunistyczną Organizacją Platform weszła w skład International Anarchist Platform, wspierając ją wspólnie z grupami z całego świata. Działania podejmowane od konferencji w Hiszpanii w 1994 r. miały na celu zidentyfikowanie grup utożsamiających się z programem anarcho-komunistycznym³².

Polscy libertarianie współpracowali z International Society for Individual Liberty (ISIL)³³. Jest to organizacja libertariańska, której struktury znajdują się na całym świecie. Siedzibą ISIL są Stany Zjednoczone³⁴.

Białostoccy anarchiści uczestniczyli w międzynarodowej Anarcho Punk Federation (APF). W skład federacji weszli również anarchistyczni subkulturowcy z Kielc³⁵. Celem federacji miała być walka z bezczynnością uczestników subkultury punk oraz działania na rzecz solidarności i wzajemnego wsparcia jej uczestników³⁶.

W Polsce podjął działalność Anarchistyczny Czarny Krzyż (ACK), od Anarchist Black Cross (ABC), czyli międzynarodowa sieć grup anarchistycznych i pojedynczych osób pomagających więźniom i osobom represjonowanym za antyautorytarne, zdaniem anarchistów, przekonania i działalność społeczno-polityczną. Wyłonił się w początku XX w. z The Anarchist Red Cross, powstałego w carskiej Rosji. Po 1917 r. ABC przeniósł się do Berlina. Działalność stopniowo zanikła w latach 30. XX w. ABC odrodził się pod koniec lat 60. XX w. w Wielkiej Brytanii. W Polsce istnieje od 1994 r., a jego sieć ogólnokrajowa od 1996 r.³⁷

³¹ Strony internetowe: <http://flag.blackened.net/revolt/wsm/statements/quebec01>, odczytane 22 listopada 2002 roku.

³² Strony internetowe: <http://www.geocities.com/CapitolHill/6170/>, odczytane 5 października 2004 roku; autor nie potwierdził informacji o organizacji.

³³ ISIL powstało ze zjednoczenia Society for Individual Liberty – założonego w 1969 roku przez Jarret Wollstein, Davea Waltera i Dona Ernsbergera w Werminster w Pensylwanii oraz Libertarian International – założonej w 1980 roku przez Vincea Millera na uniwersytecie w Michigan, zob.: strony internetowe International Society for Individual Liberty: www.isil.org, odczytane 12 grudnia 2002 roku.

³⁴ Ibidem.

³⁵ *A.P.F. – International*, „Antypolityka” 1999, nr 4, s. 1.

³⁶ *Anarcho Punk Federation*, artykuł będący przetłumaczeniem tekstu z „Profane Existence”, „Czarnoje Zwiezda”, nr 7, s. 4. [b.d.w.]

³⁷ Informacja uzyskana od uczestnika Anarchistycznego Czarnego Krzyża – Poznań, 7 lutego 2001 roku (imię i nazwisko w zbiorach autora); zob. też: „Biuletyny Informacyjne Anarchistycznego Czarnego Krzyża” oraz strony internetowe Anarchistycznego Czarnego Krzyża: www.most.org.pl/ack, odczytane 16 stycznia 2001 r.

Wśród Polaków (lub osób pochodzenia polskiego) mieszkających poza granicami kraju znajdują się ludzie, którzy cechują się radykalnymi poglądami na państwo, władzę, przywództwo, hierarchię społeczną i polityczną. Jest to tylko niewielki fragment działalności Polaków, ale jakże istotny dla percepcji ogółu Polaków przez rodowitych mieszkańców Europy Zachodniej, a także Stanów Zjednoczonych. Przytoczone wyżej przykłady radykalizmu Polaków ilustrują ich formy i przejawy aktywności. Potwierdzają jednocześnie ich zaangażowanie w skrajne formy działalności politycznej.